

In de jaren tachtig van de vorige eeuw werd al veel onderzoek gedaan naar onder andere Brandganzen.
Foto: H. Bokhorst.

Wat we niet weten over vogels

Alco van Klinken

In de strijd om vogels te beschermen worden de resultaten van tellingen door vogelaars vaak als belangrijkste wapen gezien. Toch zijn er vanuit de overheid vaak heel andere vragen aan de orde die niet met tellingen te beantwoorden zijn. Vanuit een wetenschappelijke benadering doen alleen harde kwantitatieve uitkomsten er toe. Over de rest kun je geen uitspraak doen, terwijl dat vanuit de bescherming wél wenselijk is... In dit artikel wordt een poging gedaan om stil te staan bij dingen die we niet over vogels weten. Vanuit een vaag vermoeden dat die onzekerheden zijn samen te vatten in een beperkt aantal thema's.

Achtergrond

In de wetenschap is het gangbaar met experimenten dingen te meten en zo vragen te beantwoorden. Als je iets op deze manier niet kunt bewijzen, mag je niet concluderen dat het er niet is. Nee, dan mag je er zelfs geen uitspraak over doen. Vogels tellen is in deze zin echt wetenschappelijk. We tellen ons suf en weten dan ook veel over aantalstrends. Over wat we niet kunnen tellen, doen we geen uitspraken. Boeren en jagers die dat wel doen, worden meewarig aangekeken

*'Wovon man nicht sprechen kann,
darüber muss man schweigen'*
(Wittgenstein)

vanwege hun 'anekdotische, niet-onderbouwde' uitspraken over bijvoorbeeld Vossen en Buizerds. De overheid en maatschappelijke ontwikkelingen confronteren ons met vragen waarop wij ondanks alle tellerij vaak geen antwoorden hebben. Vanuit de wetenschap

Voor de rol van versnippering van natuurgebieden is onderzoek gedaan naar Boomklevers en hun verspreidingsvermogen. Voor deze soort zijn aanbevelingen gedaan en verwachtingen opgesteld over het nut van het verbinden van natuurgebieden. De vraag is wat men daarmee kan doen. Andere soorten kunnen een heel ander verspreidingsvermogen hebben of zich zelfs helemaal weinig verspreiden.

Foto: Wim Smeets.

is het taboe om het over onbeantwoordbare kwesties te hebben.

Ik wil de stelling verdedigen dat deze binnen de vogelarij beperkt zijn. De onzekerheden die vanuit de overheid en maatschappelijke ontwikkelingen op de vogelbeschermers afkomen, zijn te herleiden tot een aantal thema's. Het is niet zo dat vervolgens die onderwerpen in een handomdraai zijn te analyseren, maar het is ook niet zo dat het aantal onzekerheden rond vogels oneindig groot is.

Hieronder worden echter wat onderwerpen opgesomd die regelmatig opduiken in discussies over de bescherming van vogels, maar waarop we met de gangbare methoden in de vogeltellerij geen antwoord kunnen geven.

Voedselaanbod

In discussies over toe- of afnemende trends speelt de factor voedsel altijd een grote rol. Denk aan de opkomst van de ganzen (eiwitrijk gras) of de afname van weidevogels (bodemleven). Vaak is het hierbij moeilijk de grenzen van het voedselaanbod te voorspellen. Bijvoorbeeld bij predatoren van jonge Grutto's. Dan denkt men alleen aan de Vos en de kraaien. Nadere studie leert echter dat bijvoorbeeld

ook marterachtigen, katten, Egels, ratten en reigers kunnen prederen. Waar ligt de grens? Eet opeens de halve wereld jonge Grutto's? Was dat vroeger ook al zo? Hoe kunnen er dan nog Grutto's in Nederland bestaan?

Bij beleidskeuzen over hoe om te gaan met predatoren is kennis hierover erg belangrijk. Vanuit het vogelonderzoek is het een enorme krachttoer om hierover een tipje van de sluier op te lichten.

Extrapolaties naar andere soorten

Voor bijvoorbeeld de rol van versnippering, is onderzoek gedaan naar Boomklevers en hun verspreidingsvermogen. Betreffende de Boomklever zijn er aanbevelingen gedaan en verwachtingen opgesteld over het nut van het verbinden van natuurgebieden. Een andere bosvogel, de Glanskop, blijkt echter een totaal ander verspreidingsvermogen te hebben (namelijk bijna geen). Vanuit de ene bosvogel kun je dus niets voorspellen over de andere. Bij soortenbeleid wordt ervan uitgegaan dat een 'indicatorsoort' staat voor een heel aantal soorten uit dezelfde biotoop. Hoe algemeen die extrapolatie geldt is moeilijk te zeggen.

Parasieten

Soms neemt een vogelsoort in aantal af, terwijl de biotopen en het voedselaanbod niet merkbaar veranderen (denk aan fluctuaties bijvoorbeeld bij meeuwen). Er wordt wel eens geopperd dat parasieten (het optreden van epidemieën) een rol zouden kunnen spelen. Breed epidemiologisch onderzoek bij wilde vogelsoorten zou uitsluitsel kunnen geven, maar dat is onbetaalbaar.

Langetermijntrends

Nu de reeksen van de Punt Transect Tellingen ('PTT-tellingen' en de BTO-reeks in Engeland) langer worden blijkt bij veel soorten dat ze in aantallen fluctueren. Het is niet gemakkelijk te verklaren waardoor dit komt. Moeten wij ons zorgen maken of is de achteruitgang van de soort onderdeel van een ontwikkeling die hoort bij de soort en die later gevolgd wordt door een toename?

Voor de interpretatie van de ernst van een achteruitgang is dit een belangrijk stuk kennis:

Bij predatoren van jonge Grutto's denkt men vaak alleen aan de Vos en de kraaien. Nadere studie leerde echter dat bijvoorbeeld ook marterachtigen, katten, Egels, ratten en reigers regelmatig prederen.

Foto: J.C. Wammes.

is het structureel of zit het 'in de aard van het beestje' en komt het zonder extra maatregelen wel goed?

Evolutionaire potenties

In ons verstedelijkte landschap blijken sommige soorten zich te kunnen aanpassen (zoals al langer geleden de Merel en Zanglijster, die zich aanpasten van bosvogels naar tuin- en parkvogels), maar ook veel soorten niet. Denk aan de Veldleeuw-erik, die het in de afgelopen jaren opgeeft in het moderne agrarische gebied. Hoeveel 'rek' heeft een soort in zijn aanpassingsvermogen? Vanuit tellingen is deze vraag niet te beantwoorden. Voor maatregelen in het kader van bescherming zou je het antwoord wel graag willen weten.

Jongenoverleving

Veel onderzoek richt zich op de nestfase van vogels. Aan de jongen kun je dan van alles onderzoeken. Na het uitvliegen gaat de verzorging door ouders nog door en komen andere 'spannende' fasen in een vogelleven (bijvoorbeeld de omslag van gevoerd worden naar zelf voedsel zoeken). Deze fasen zijn lastig te onderzoeken en daardoor vormen zij geen onderdeel bij het verklaren van trends. Desondanks kunnen er zich in de rest van de levenscyclus van vogels veel onbekende kritische fasen voordoen.

Overwintering en doortrek

In de jaren tachtig van de vorige eeuw werd al veel onderzoek gedaan naar Rotganzen en Brandganzen. Het IJzeren Gordijn was toen nog gesloten; wat er zich in Siberië allemaal afspeelde was onbekend en onbereikbaar voor de meetinstrumenten van de ecologen. Na het optrekken van het IJzeren Gordijn kan er in Siberië onderzoek worden gedaan, met als gevolg een heel nieuwe verzameling inzichten en verklaringen in de aantaltrends van deze ganzen. Voor alle andere trekvogels geldt ook dat ze een groot deel van het jaar buiten ons blikveld verblijven. Van steltlopers en watervogels in Afrika

De Grutto is een belangrijke kensoort voor het bepalen van de kwaliteit van agrarische gebieden. Er is voor deze soort uitgebreid onderzoek gedaan naar de predatie van nesten en de jonge kwetsbare pullen.
Foto: J.C. Wammes.

weet men het één en ander, maar wat veel roofvogels of kleine afrikazangers doormaken weten we nauwelijks. Alleen is het wel erg waarschijnlijk dat de overleving in andere continenten een groot stempel drukt op de aantalsontwikkeling in ons land.

Schaalniveau

Tellingen hebben hun eigen schaalniveau: van bijvoorbeeld nestkaarten (die per ei tellen) tot atlatellingen die zich afspelen per 5 x 5 kilometerblok. Bij elke uitkomst kan vervolgens de vraag worden gesteld: wat betekent dit nu op een kleinere of grotere schaal? Overspringen van de ene naar de andere schaal is vaak niet verantwoord: plaatselijke populaties (bijvoorbeeld de vogelbevolking in één stadswijk) kunnen heel andere ontwikkelingen laten zien dan de populatie van de hele stad.

Simulaties

Om een deel van de onzekerheden op te lossen zijn sinds enkele decennia simulatiemodellen populair. Met ingenieuze computermodellen en de invoer van bepaalde gegevens kan een indruk worden verkregen van een bredere werkelijkheid: er kunnen simulaties worden opgesteld over toekomstige ontwikkelingen of over grootschaliger tendenzen. Iets vergelijkbaars wordt gedaan met de voorspellingen over de toekomstige economische of sociale ontwikkeling in Nederland.

Deze simulatiemodellen zijn zeker een hulpmiddel om ingewikkelde patronen beter te begrijpen. Er wordt echter ook veel kritiek op geleverd: het risico is aanwezig dat je gaat geloven in een virtuele werkelijkheid. Een simulatie zal niet snel uitkomsten laten zien die er niet in gestopt zijn. Een ander risico is dat het model zo ingewikkeld wordt, dat niemand de werking ervan meer doorziet. Computermodellen hebben dus een grensverleggend effect in inzicht, maar ze maken geen eind aan het bestaan van onzekerheden en onbeantwoorde vragen. Ze helpen wel om inzichten aan te scherpen en vragen op te roepen.

Verklaarbaarheid

Voor veel van deze vragen geldt, dat ze in principe te beantwoorden zouden zijn bij beschikbaarheid van onbeperkt budget, onderzoekers en technische middelen. Dat is in de praktijk een illusie. In de praktijk zullen er altijd onbeantwoorde vragen blijven. Welke vragen relevant zijn, wordt enerzijds door de tijdgeest en maatschappelijke hoofdstromen bepaald en anderzijds door de voortgang in wetenschappelijke inzichten.

Wetenschap en bescherming

De vogeltellerij is met zijn combinatie van vrijwillige en betaalde deelnemers ook zelf een boeiende wereld om naar te kijken: verschillende culturen komen er samen. De onzekerheden die hierboven

worden genoemd, hebben voor een deel hun oorsprong bij de wetenschap, voor een ander deel komen ze uit het circuit van bescherming en overheidsbeleid. De meeste niet te beantwoorden thema's zijn in beide circuits relevant. De onderwerpen 'extrapolaties naar andere soorten, parasieten, evolutionaire potenties en jongenoverleving' zijn vooral geïnspireerd vanuit wetenschappelijke interesse. Antwoorden naar 'langetermijntrends en schaalniveaus' worden vooral vanuit de bescherming gevraagd. 'Voedselaanbod en omstandigheden in doortrek en overwinteringsgebieden' zijn voor beide circuits van belang.

Op het grensvlak tussen het 'wetenschappelijk' circuit en het beschermingspolitieke circuit moet de relevantie van een vraag worden afgewogen. Deze twee circuits spreken heel andere talen: binnen de wetenschap het kwantitatieve, in de politiek het haalbare en emotionele.

Moet alles verklaard worden?

Aan de ene kant wordt vaak hoog opgegeven over kwantificeerbaarheid en onderbouwing door harde gegevens; aan de andere kant hebben bescherming en overheidsbeleid al lang leren functioneren met onzekerheden. Bij gebrek aan harde informatie wordt ook vaak het nuchtere verstand ingezet om met logisch redeneren een standpunt te onderbouwen.

Recente ontwikkelingen

De laatste tijd roert de informatiever-schaffing voor natuurbescherming zich hevig. Er zijn nieuwe beleidsvelden in voorbereiding die effecten willen meten (zoals de Europese kaderrichtlijn Water en de Vogel- & Habitatrichtlijn) waardoor de afstemming met bestaande monitorsystemen ingewikkeld wordt. Verder kibbelen de rijksoverheid en de provincies over de verantwoordelijkheid voor het monitoren van ontwikkelingen in de natuur. Wie in deze mist gewoon blijft tellen wat er buiten gebeurt, heeft relatief gezien al een machtspositie.

Conclusie

Hierboven zijn een aantal onderwerpen aangeduid waarover je met tellingen en onderzoek moeilijk antwoorden kunt geven, terwijl ze voor bescherming wel

relevante vraagstukken zijn. Het is dus goed om je als vogelteller en -onderzoeker bewust te zijn dat tellingen en onderzoeken niet per definitie de bescherming van vogels ten goede komen. Gezien de verwarringen rond de metingen van ontwikkelingen in de natuur, is het continueren van het huidige onderzoek sowieso een goede zaak.

■ A.C. van Klinken, Grachtwal 5, 9751 TL Haren, (050) 534 70 59.